

BASICS BEATRIX TERÉZVÁROS ZSIDÓ EMLÉKEI

*a pesti zsidóság
túlnyomó része
a Terézvárosban élt*

T Pest zsidó lakossága az 1840-es években, főként a letelepedésüket megkönnyítő törvény következtében megduplázódott, 1848-ban pedig már tizenötezer fölé emelkedett a számuk. A Pestre települők csaknem háromnegyede Magyarország más részeiből költözött be, a Habsburg Birodalom területéről Cseh- és Morvaországból, kisebb számban osztrák-német vidékekről jöttek. A 19. század elejétől a pesti zsidóság túlnyomó része a Terézvárosban élt, és ez így maradt még az 1840 és 1880 közötti periódusban is, amikor az egész városban tízezerrel hetvenegyezerre növekedett a zsidó lakosság száma, sőt még a 20. század elején is.

*pesti polgárok
ekkor még
nem lehettek*

I 1841-ig a zsidók bérházakban, illetve fogadókban laktak, mivel nem lehetett saját házuk addig, és bár a betelepüléskor megkaphatták a keresztény kereskedőket megillető jogokat, de pesti polgárok ekkor még nem lehettek. A városegysítéskor, 1873-ban Terézváros 73 760 lakosával Budapest legnépesebb kerülete volt (Budán és Óbudán összesen kevesebben éltek). A nagysága és népsűrűsége miatt kettéosztották: a Király utcától északra Terézváros, délre pedig Erzsébetváros néven lett a főváros kerülete.

*a történelmi
zsidónegyedek
ma már kiemelten
védett értékek*

A zsidók városi letelepedése Európában számos helyen történt olyan módon, hogy egész városrészek, negyedek váltak lakóhelyükké. Ezek a történelmi zsidónegyedek ma már kiemelten védett értékek a legtöbb helyen, olyan nagyvárosokban, mint Párizs, Berlin, Róma, Prága, Krakkó, Varsó, és még sorolhatnánk. A budapesti, pontosabban pesti is ezek közé sorolható, 2002 óta az UNESCO világörökségi listáján szerepel.

A mai Terézváros területén megmaradt zsidó emlékek talán kevésbé ismertek, mint azok, amelyek a később leválasztott mai Erzsébetváros területén találhatóak, jelentőségük, értékük azonban semmivel sem kisebb.

EGYHÁZI ÉPÜLETEK

Vasvári Pál utcai zsinagóga

a kétszintes zsinagógát, amely a lakóház udvarán áll, Fellner Sándor (1857–1944) építész tervei alapján emelték

¶ A kívülről az utca többi háza közé illeszkedő épületet 1886-ban emelték, a Budapesti Talmud Egylet (Sász Chevra) számára. Az egyletet 1842-ben alapította Fleischman Ede és Taub Gusztáv, azzal a céllal, hogy „talmudi és bibliai előadások tartásával a hagyományokat, az elhunyt tagok és alapítványozók emlékét kaddis-ima mondásával ápolja”. Az egylet által fenntartott tanintézet imaházul is szolgált, és itt helyezték el a könyvtárat is. A hallgatók számának növekedése miatt új tanterem építése vált szükségessé. A kétszintes zsinagógát, amely a lakóház udvarán áll, Fellner Sándor (1857–1944) építész tervei alapján emelték, stílusa a 19. század második felének zsinagógaépítészetben használt elemeit keveri. A házban a Talmud Egylet tagjai és a zsinagóga rabbijai éltek. Bár a rendszerváltás óta több felújítás is történt (1990-ben a zsinagóga épületét újították fel, 2004-ben a padokat, 2011-ben megújult és díszburkolatot kapott az udvar, korszerűsítették a villanyhálózatot és a mellékhelyiségeket) a zsinagógát befogadó ház még mindig nagyon rossz állapotban van. A zsinagóga a Budapesti Zsidó Hitközség tagközönete.

¶ 1994-ben a zsinagóga közössége Oberlander Báruch rabbi kért fel a közösség szellemi vezetésére. A Budapesti Talmud Egylet hagyományait folytatva a zsinagógában 1998 óta működik a Pesti Jesiva,

a Dessewffy utcai zsinagóga (Dessewffy utca 23.).

¶ A földszintes, U alaprajzú, nyeregtetős, egyszerű külsejű lakóház mögött a telek hátsó részén áll, az udvart lezárva a szintén U alaprajzú, téglarchitektúrás zsinagóga épülete, bejárata a szimmetrikus homlokzat földszinti középtengelyében nyílik. A kis előtérből nyíló belső tér berendezése historizáló, kétoldalt karcsú oszlopok által alátámasztott karzatokkal. A Dessewffy utcai zsinagóga Budapest legrégebbi folyamatosan működő ortodox imahelye. 1870-ben alakították ki egy

Budapest legrégebbi folyamatosan működő ortodox imahelye

a „vörös sipkások”
zsinagógájának
nevezték

lóistállóból, majd az izraelita hitközség ortodox tagozata Bikkur Holim egyletének székhelye lett, ez az egylet elsősorban a betegek segítségével foglalkozott. A zsinagógát a 19. század utolsó évtizedeiben a „vörös sipkások” zsinagógájának nevezték, mert akkor elsősorban fuvarosok, hordárok imádkoztak itt, akik a Nyugati pályaudvar közelsége miatt jártak ide.

Káldy Gyula utca 6.

„vizsgálat és
véleményes
jelentéstétel
végett”

¶ A háromemeletes klasszicista lakóépületet Lohr János tervei alapján 1867–1868-ban Lindenbaum Lőwy részére. 1868 júniusában a városi magisztrátusnak írt német nyelvű levelében engedélyt kért a ház udvarán építendő kis épület, imaház emeléséhez, amelyet „vizsgálat és véleményes jelentéstétel végett” kiadtak az Építő Bizottmánynak. Az Óbudáról a Terezzvárosba költöző textilgyáros építető által tervezetett egyemeletes épület homlokzati terve és metszete Lohr Ferenc aláírásával megtalálható Budapest Főváros Levéltára gyűjteményében. A földszinten íves, az emeleten egyenes záródású ablakok geometrikus motívumokkal való díszítése, az oromzatos záródás romaneszk keretezése korai példái a zsinagóga-építészetben is megjelenő és kedvelt stílusnak.

Hunyadi téri zsinagóga (Hunyadi tér 3.)

immár
százhusz éve
a neológ
imaterem

„lélekre emlékező
egylet”

¶ A Hunyadi téri vásárca sarnok mellett 1890-ben épült bérház magasföldszintjén működik 1896-os megalakulása óta, immár százhusz éve a neológ imaterem. 1886. június 7-i dátummal érkezett a Belügyminisztériumba a kérvény, hogy a VI. kerületi Hunyadi téren zsidó templomot alapíthassanak, a Hazkara Egylet így nyithatta meg a 3. szám alatt a zsinagógáját. A második világháborúig a térre néző egyik nagy ablakon ez a felirat volt olvasható: „Chevra mázkir nesámot”, ami „lélekre emlékező egylet”-et jelent. A zsinagóga a második világháború idején is működött, egészen 1944 nyaráig, de 1945 áprilisában már ismét megtartották az imákat.

LAKÓHÁZAK

- I** A Terézváros egyik legfontosabb utcája, a zsidónegyed főutcája a Király utca volt. Ma a déli oldala az Erzsébetvároshoz, az északi a Terézvároshoz tartozik. Szinte minden ház történelmi emlékeket hordoz, lakóik egykoron a politikai, gazdasági, kulturális, vallási élet jelentős résztvevői voltak, mégis ennek ellenére, s azt a tényt is figyelmen kívül hagyva, hogy az épületeket jórészt jeles építészek tervezték, mindkét kerület önkormányzata elhanyagolja az utca házait. Itt sokkal inkább a rombolás jellemző, a pusztulás (és pusztítás) engedése, semmint a védelem, a megőrzésre törekvés. Amióta pedig „bulinegyeddé” vált a terület, ez a folyamat még inkább fölerősödött. Az agyontöredezett „díszburkolaton” turisták hadai áramlanak, az elfeketedett kövekre sok éve rakódik a piszok, az üzletek helyett szinte már csak vendéglátóhelyeket találhatunk, a házakról, az utcáról semmit sem tud meg, aki itt végigmegy, holott ez lenne a legkevesebb, amit turisztikai szempontból adhatnánk.
- I** Az alábbiakban – ha nem is a teljesség igényével – példákat találhatunk a fentebb leírtakra.

a Király utca

pusztulás (és
pusztítás)
engedése

üzletek helyett
szinte már csak
vendéglátóhelyek

Király utca 2–4.

- I** Az 1863-ban emelt földszintes épületet a következő évben négyemeletessé alakították. A földszinten működött a Cheszed Neurim Betegségélező Egylet imaháza és a Herzl család által üzemeltetett kávéház, valamint az Anker Biztosító Társaság Rt. első magyarországi fiókja. A biztosítótársaság 1907-ben új székház építését határozta el, így a házat lebontották, és Alpár Ignác tervei szerint felépült a hatalmas, díszes palota, Pest egyik meghatározó épülete. Itt élt egy ideig Szondi Lipót (1893–1986) pszichiáter, valamint számos művész, közéleti személyiség is.

Pest egyik
meghatározó
épülete

Király utca 6.

- I** 1809-ben már állt egy emeletes ház a telken, ekkor alakították ki két lakásból az orosz pogromok elől Pestre menekülő lengyel

szegényház
és kórház

híres fényképész
páros

nyomda

és galíciai haszid zsidók az első zsinagógájukat. 1833-ban átépítették a házat, 1839-ben a hitközség szegényházat és kórházat hozott itt létre. 1840-ben egy újabb emeletet építettek rá, az íves kapukeretre ekkor került a Hermészt ábrázoló zárókő. Az 1870-es években egy fényképész műterem is nyílt itt, amelyben Linderhoffer Vilmos (1838–1901) működött, majd a híres fényképész páros, Doctor Albert (1825–1888) és Borsos József (1821–1883) követték őt 1879-ben. 1888-ban Pisztory Jakabné Simonyi Anna vette meg a házat, és Hubert József, valamint Móry Károly építőmesterekkel átalakíttatta. Itt lakott 1894-től dr. Grünwald József orvos, Bielitz Bertalan nyomdász (1879 és 1893 között nyomda is működött az épületben), és Baumhorn Lipót építész, számos magyarországi zsinagóga tervezője. Az épület több átalakítást követően ma szállodaként funkcionál.

Király utca 8–10.

héber nyelvű
könyveket és
rituális tárgyakat
áruló üzlet

¶ A ma Central Passage névvel ellátott épületegyüttes helyén korábban három bérház állt. A 8. szám alatti kétemeletes házat 1888-ban emelték, a földszinten működött Sternberg Józsefné héber nyelvű könyveket és rituális tárgyakat áruló üzlete. A 10. számú ház 1873-ban épült, 1891-ben Frank Adolf rabbi, a Budapesti Ortodox Izraelita Hitközség, az Ortodox Országos Iroda, és a Jeruzsálemi Magyar Kolél elnöke vette meg. A Paulay Ede utcára néző harmadik házat is 1873-ban építették, 1892-ig itt lakott Zwack József, az Unicum likőrgyár alapítója.

Király utca 12.

¶ 1812-ben építtette Gömör Károly patikus, Pollack Mihály terve alapján. 1837-ben újabb emeletet húztak rá, Hild József terve szerint. A házban működött a Szentlélek patika, de a lakások többségét a Pesten megtelepedni szándékozó zsidó családok bérelték. Ebben az épületben élt Jakobovics Fülöp, az 1805-ben alapított Zsidókórház főorvosa. 1839-ben ő kezdeményezte, hogy a zsidó közösség petícióval járuljon a magyar országgyűlés elé. 1840-ben az országgyűlés elfogadta azt a törvényt,

A Gömöry-ház, Király utca 12. Pollack Mihály, illetve Hild József tervei szerint épült,
itt élt Jakobovics Fülöp, az 1805-ben alapított Zsidókórház főorvosa
Szesztay Csánád felvétele

a zsidóknak
is lehetett
ingatlantulajdonuk

amelynek eredményeképpen a zsidóknak is lehetett ingatlan-
tulajdonuk. Jakobovics a Magyar Izraelita Kézmű és Földmű-
velési Egyesület egyik létrehozója, majd nyolc éven át az elnö-
ke volt. E házban élt Brill Sámuel Löw pesti rabbi is.

Király utca 14.

a földszinten
nyílt cukrászda

¶ E házban élt Reich Koppel Károly (1838–1929) királyi tanácsos,
felsőházi tag, Budapest ortodox főrabbi. A földszinten nyílt
cukrászda tulajdonosa, Freund Sándor 1909-ben átépítette
a házat, Ágoston Emil tervei szerint. A két belső udvarral
rendelkező négyemeletes, szecessziós épületben működött
Weisz Sándor nyomdája.

Király utca 16.

zsidó ortodox
imaház

¶ A több telken, korábbi házak lebontásával az 1870-es években
épült Dobler bazárnak hívott átjáróház első emeletén műkö-
dött a Titen Emesz nevű zsidó ortodox imaház, itt élt Tenczer
Pál (1836–1905) politikus, a Magyar Izraelita Egyesület és a
Magyar Izraelita című hetilap alapítója. 1975-ben lebontották
a passzázst, a Paulay Ede utcára néző rész kivételével, és egy
érdektelen külsejű, az utcaképbe nem illő irodaházat emel-
tek a helyén.

Király utca 36.

bedeszkázott
ablakokkal,
lelakatolt kapuval
várja az épület
a teljes
pusztulását

¶ A háromemeletes klasszicista bérházat Medetz József dohány-
kereskedő és felesége, Herzberg Matild építtette 1846–47-ben,
Hild József terve alapján. A házban született Petschauer Attila
(1904–1943) kardvívó, két olimpián is a bajnok kardvívó csa-
pat tagja. Miután a versenyzést befejezte, újságíróként dolgo-
zott Az Est lapoknál. Munkaszolgálatosként Ukrajnába került,
ahol a legújabb kutatások szerint hadikórházban halt meg. Itt
működött a Zionista Központi Iroda is. Már jó ideje bedesz-
kázott ablakokkal, lelakatolt kapuval várja az épület a teljes
pusztulását, holott mind várostörténeti, mind építészettörté-
neti és kultúrtörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű.

Paulay Ede utca 33.

¶ 1833-ban készült el Pollack Mihály terve alapján az egyemeletes, kétudvaros épület, amelynek második emeletét 1861–62-ben Wieser Ferenc terve szerint alakították ki. 1898-tól itt élt Groszberg Lipót (1869–1927) rabbi, az *Allgemeine Jüdische Zeitung* és a *Zsidó Újság* ortodox felekezeti lapok alapítója és főszerkesztője. A pesti klasszicista építészeti emlékekkel is az történt, ami az egykori Terézváros, a mai VI. és VII. kerület sok más épületével, 1994-ben omlásveszélyre hivatkozva kiürítette az önkormányzat (a helyreállítás helyett), majd különféle, meg nem valósult tervek után ma romkocsmaként működik.

ma romkocsmá

Bajcsy-Zsilinszky út 5.

¶ A Kassalik Ferenc és Erzsébet Alapítvány vette meg az 1878-ban felépült négyemeletes házat, és helyére 1929-ben emelték az új bérházat. Itt élt Hevesi Simon (1863–1943) rabbi, az Országos Rabbiegyesület elnöke, az OMIKE alapítója, a *Magyar Zsidó Szemle* és más folyóiratok szerkesztője.

¶ Míg a Király utca a kereskedelem utcája volt, az egykori Sugárút, az Andrásy út a reprezentativitást képviselte. Egymás után épültek szebbnél szebb palotái, jeles építészek tervei alapján, a legkiválóbb mesterek készítették belső dekorációjukat, formálták részleteiket.

az Andrásy út
a reprezentativitást
képvisele

Andrásy út 9.

¶ Brüll-palota, Brüll Ármin nagykereskedő építtette Kalina Mórral. A családtagok közül ismertebb Brüll Alfréd (1876–1944), az MTK (és még számos sportszövetség) elnöke, akit a palotából hurcoltak el, és Auschwitzban ölték meg. 1997-ben Eric van Egeraat tervei alapján építették át az ING székházává.

Eric van Egeraat
tervei alapján
építették át

Andrássy út 12.

a Nyugat körének
törzshelye

- ¶ Krausz Lajos (1844–1905) királyi tanácsos, politikus, országgyűlési képviselő által építtetett bérpalota. A földszinten lévő kávéház a Nyugat körének törzshelye volt, a lap egyes számait itt szerkesztették.

Andrássy út 15.

- ¶ A Pulitzer-palotát 1881-ben Feszty Adolf építette, az egyre bővülő család az 1952-es államosításig volt a palota lakója.

Andrássy út 16.

a magyar irodalom,
képzőművészet,
kultúrapártolás
egyik legfontosabb
helye volt

- ¶ A palotát dr. Loisch Ede ügyvéd, bankár építtette. 1912-től báró Wolfner József, a Singer és Wolfner Rt. tulajdonosa vette meg, itt lakott, és a cég székháza is az épület volt, egészen az Aradi utcába történő költözésig. A magyar irodalom, képzőművészet, kultúrapártolás egyik legfontosabb helye volt ez az épület.

Andrássy út 20.

értékes könyv- és
kéziratgyűjtemény

- ¶ Kauffmann Dávid (1852–1899), az Országos Rabbiképző Intézet tanára és könyvtárosa lakott itt, halála után itt őrzött kiemelkedően értékes könyv- és kéziratgyűjteményét az örökösök a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának ajándékozták.

Andrássy út 23.

tragédiák sora

- ¶ Wahrmann-palota, Wahrmann Mór (1832–1892), Pest-Lipótváros országgyűlési képviselője a drezdai Oppenheim-palota mintájára építtette. A család története tragédiák sora: Wahrmann Mór mindkét fia öngyilkos lett, lánya morfiumpfüggőként halt meg fiatalon, még halála előtt adta el a palotát. A Freund Vilmos által tervezett épület rekonstrukciója 2008-ban történt meg.

Andrássy út 27.

Fischer-Sonnenberg-palota
A Fischer-Sonnenberg-palota 1881 és 1885 között épült, Bukovics Gyula terve szerint. Itt élt Baracs Károly (1868–1929) királyi tanácsos, a Budai Izraelita Hitközség elnöke.

Andrássy út 33.

a Sugárút elsőként megépült palotája
A Nagymező utca sarkán álló Fuchs-palota volt a Sugárút elsőként megépült palotája. Több hitközségi elnök (például Fonféder Mózes, aki a békéscsabai hitközség elnöke volt) élt itt, valamint a későbbi Andrássy úti paloták építészei közül számosan.

Andrássy út 35.

Union kávéház
A Tafler-palota Gutfreund Manó 1887-ben megnyitott Union kávéháza révén vált híressé, 1912-ben Mandl Albert megbízásából szállodává alakították.

Andrássy út 43.

*Kóser Panzió
Esti Kurír*
A Brüll-palota építtetője Brüll Miksa (1836–1890) terménykereskedő, Hollandia főkonzulja volt, itt élt az egész kiterjedt család. A harmincas években Schwarz Andor földbirtokos vette meg a házat, szintén egész családjá itt lakott. Később a harmadik emeleten alakították ki a huszonnégy szobás „Kóser Panziót”-t, az első emeletre pedig az *Esti Kurír* liberális pártlap szerkesztősége költözött.

Andrássy út 45.

Japán kávéház
A palota földszintjén 1905-ben nyitotta meg Weisz Gyula és Weisz Richárd a Japán kávéházat, amelynek második fénykora az 1928 és 1944 közötti időszak volt, ekkor Kraszner Menyhért (1883–1948) volt a tulajdonosa. József Attila neki dedikálta a *Külvárosi éj* egy példányát, azzal, hogy Kraszner majdnem olyan kávé, mint amilyen költő ő. 1942-ben a zsidótörvények

Király utca 36. A klasszicista bérházat Hild József tervezte,
itt született Petschauer Attila olimpiai bajnok kardvívó, itt működött a Zionista Központi Iroda
Szesztay Csanád felvétele

Paulay Ede utca 33. Pollack Mihály, majd Wieser Ferenc tervezte, itt élt Groszberg Lipót rabbi,
a Zsidó Újság alapítója és főszerkesztője
Szesztay Csánád felvétele

1951 óta
könyvesbolt

miatt Krasznernak el kellett adnia a kávéházat, amelyet a háború végét követően újranyitott, de két hónap után be is zárt, mivel az akkori körülmények között nem tudta működtetni. 1951 óta könyvesbolt. Jelenlegi állapota még a legendásabb kifejezést alkalmazva is szomorúnak mondható, és ez, sajnos, nem egyedülálló az Andrásy út épületei vonatkozásában.

Andrásy út 93.

a Herzog-palota

¶ Az *Architektonische Studienblätter aus Budapest: eine Sammlung der schönsten Façaden und architektonischen details der in der Neuzeit in Budapest ausgeführten öffentlichen und privaten Bauten* című albumban Hermann Oskar Rückwardt (1845–1919) porosz királyi és bajor királyi udvari fényképész homlokzati részletfotóját találhatjuk a Herzog-palotáról, amelyet, ahogy a kötet címe is megfogalmazta, a legszebb köz- és magánépületek egyikének tartották. Az erkély felett 1885-ös építési dátum látható, a tervező Ray Rezső Lajos (1845–1899) svájci építész, Budapesten letelepedve számos fontos köz- és magánépület megvalósítója volt. E palotában volt látható a páratlan értékű Herzog-gyűjtemény mintegy kétezer-ötszáz műtárgya. Herczog Mór Lipót (1869–1934) haláláig itt élt. A KEOH (Külföldiek Ellenőrző Országos Hivatal) működött itt a későbbiekben, ma luxus irodaház.

Lendvay utca 13.

Weiss Manfréd
lánya élt itt

¶ Mauthner Alfréd király gazdasági főtanácsos, terménykereskedő és felesége, Weiss Elza, Weiss Manfréd lánya élt itt a gyerekeikkel. Nekik sikerült az utolsó pillanatban elhagyniuk az országot, és Svájcban keresztül Portugáliában, majd Amerikában letelepedni. Jelenleg az Ódry Árpád Művészotthonnak ad helyet az épület.

Munkácsy Mihály utca 5–7.

¶ A pesti zsidó közösség 1867-ben alapított leányárvaháza volt itt egykoron, 1937-ben Hajós Alfréd tervei szerint átépítették, ma

már nyomokban
sem őrzi eredeti
alakját

már nyomokban sem őrzi eredeti alakját. 1944-ben még árvaházként használták. Az 1990-es években a zsidó hitközség az épület tulajdonjogát elcserélte a Révay utca 16. szám alatti épületre, amely a Bálint Háznak ad otthont.

¶ A Király utcát és az Andrássy utat elhagyva belső Terézváros házai közül nagyon sok őriz zsidó emlékeket. Ezekből válogatva megemlítendő például a Jókai tér 8. számú, Strasser Izidor (1860–1924) jeles műgyűjtő által 1896–97-ben építtetett bérház. A Jókai tér 10. számú épületet, a Teltsch Ármin (1872–1925) nagykereskedő által építtetett szecessziós bérházat Komor Marcell és Jakab Dezső tervezte, 1912-ben készült el, földszintjén az Edison Filmszínházzal, amely később Apolló Kabaréként működött. Rosenberg Adolf kereskedő bérháza 1888-ban épült a Paulay Ede utca 53.-ban, a földszinten 1907-ben nyílt meg Strasser János „Ámor” nevű kávéháza.

Jókai tér 8.

Jókai tér 10.

Edison Filmszínház

Apolló Kabaré

Paulay Ede utca 53.

„Ámor” kávéház

Liszt Ferenc tér 5.

¶ A Liszt Ferenc tér 3. szám alatt báró Wodianer Albert (1818–1898) királyi tanácsos, országgyűlési képviselő palotája 1889-ben épült, 1937-ben bontották le, ötemeletes társasházat emeltek a helyén. A Liszt Ferenc tér 5. szám alatt áll az Abeles Zsigmond borkereskedő által építtetett bérház, amelynek legfelső emeletén lakott Bródy Ernő (1875–1961) ügyvéd, publicista, országgyűlési képviselő, a Nemzeti Demokrata Polgári Párt elnöke, a magyarországi zsidóság egyik prominens alakja a két világháború között, Bródy Sándor unokaöccse. Itt lakott Goldberger Imre nagykereskedő, a Párisi Nagyáruház Rt. tulajdonosa.

Nagymező utca 8.
Ernst Lajos
műgyűjtő

Pest első
ötemeletes épülete

saját
gyűjteményének
múzeuma

már nem viseli
alapítója nevét

¶ A Nagymező utca 8. szám alatti telket, az ott álló korábbi épülettel 1909-ben vette meg Ernst Lajos (1872–1937) műgyűjtő, és 1912-re épült fel a ma meglehetősen rossz állapotban lévő bérház, Pest első ötemeletes épülete. A földszinten Budapest akkor legnagyobb mozija (később színház), az emeleten saját gyűjteményének múzeuma, a tetőtérben műteremlakások voltak. A belső tereket a korszak legkiválóbb művészei – Rippl- Rónai József, Lechner Ödön és mások – díszítették. Ernst 1937-es öngyilkosságát követően még működött a múzeuma, 1945 után egy ideig a BÁV bútorüzlete volt, majd 1953-tól a Műcsarnok kiállítóhelye lett. Szomorú fordulat, hogy 2013-tól már nem viseli alapítója nevét az intézmény.

Itt élt gyermekkorában Wigner Jenő Nobel-díjjal kitüntetett fizikus

A Nagymező utca 19. szám alatt 1896-ban épített Eisler-bérházban lakott – sok más nevezetes lakó mellett – 1915-től Wigner Antal (1870–1955) és felesége, Einhorn Erzsébet. Itt élt gyermekkorában fiuk, Wigner Jenő (1902–1995), az 1963-ban Nobel-díjjal kitüntetett fizikus, aki 1919 tavaszán hagyta el Magyarországot családjával együtt, s bár 1925-ben hazajött egy időre, végül életének java részét Princetonban töltötte.

Raoul Wallenberg a svéd követség irányításával 1944. augusztus 6-án vette bérbe

egy nyilas alakulat háromszázhusz embert vitt el innen

A Jókai utca 1. szám alatti telket 1840-ben vásárolta meg közadakozásból a Pesti Izraelita Hitközség, hogy kórházat építtessen itt. Az alapkövetésnél József nádor is jelen volt. 1890-re a kórház szűknek bizonyult, egy orvos vette meg a fővárostól, és a lebontott épület helyére 1895-re négyemeletes bérházat építtetett. Raoul Wallenberg (1912–1947) a svéd követség irányításával 1944. augusztus 6-án vette bérbe a ház első és második emeletét, itt működött egyik irodája, és a két szinten a menleveleket kapott családok laktak, több száz ember. 1945. január 7. éjjelén egy nyilas alakulat háromszázhusz embert vitt el innen a Városház utca 14. szám alatti kerületi Nyilas Ház pincéjébe. A nőket, öregeket, gyerekeket, nyolcvan embert a gettóba szállítottak, a nyilas pártszékházban maradt kétszáznegyven embert többnapos kínzás után a Duna-partról a folyóba lőtték.

BOTLATÓKÖVEK

Gönter Demnig német szobrász 1994-ben mutatta be az első csoport ilyen követ

1997-től már hatósági engedéllyel

A mai Terézváros zsidó emlékeihez a botlatókövek is hozzátartoznak. Az emlékezés kövei, valójában macskakőre rögzített tízszertíz centiméteres réztáblák, amiket a náciizmus áldozatainak egykori lakhelye előtt helyeznek el a járdába süllyesztve. Gönter Demnig német szobrász 1994-ben mutatta be az első csoport ilyen követ a kölni evangélikus Antoniterkerkében, majd Köln utcáin helyezte el őket, engedély nélkül, így aztán bírósági eljárást indítottak ellene. De a projekt folytatódott, a következő akció 1996-ban Berlin Kreuzberg negyedében, az Oranienstrassén zajlott, itt ötvenegy követ helyezt el. 1997-től már hatósági engedéllyel folytatódott a kövek elhelyezése, ebben az évben még hatszáz kő került a helyére,

Terézvárosi botlatókövek
Szesztay Csanád felvétele

szerte Európában

és immár nemcsak Németországban, hanem szerte Európában. Németországban kívül elsőként Ausztriában, a Salzburg melletti St. Georgenben helyeztek el köveket, az Osztrák Holokauszt Emlékszolgálat kérésére, a Jehova Tanúi felekezet nácik által elpusztított tagjai emlékére. Magyarországon 2007. április 27-én helyezte el Günter Demnig az első botlatókövet Budapesten, a Ráday utca 5. számú épület előtt. A ma már összesen ötvenezernél is nagyobb számú botlatókövek elhelyezéséhez jelenleg is a szobrással kell felvenni a kapcsolatot, neki kell az elhelyezés árát, száztíz eurót kifizetni, és a helyi önkormányzat engedélye is kell hozzá. Magyarországnak sikerült e téren is – negatív értelemben – egyedivé válnia: nálunk szedtek fel elsőként botlatókövet, 2012 szeptemberének végén, a kő kihelyezésének másnapján, a XII. kerületi Greguss utca 9. szám előtt. Magyarországon eddig tizenhét városban kerültek a járdákba botlatókövek, százkilencvenhét darab összesen (Kisvárdra, Mátészalka, Pécs, Újfehértó és Zalaegerszeg köveiről sajnos nincsen adatunk). A VII. és a XIII. kerületben található a legtöbb, Terézváros csak utánuk következik, kilenc botlatókövet találhatunk itt.

nálunk szedtek
fel elsőként
botlatókövet

A MŰLT JELENE

¶ Erzsébetváros és Terézváros esetében a mai városképet adó épületek csaknem felét – de helyenként többet is – zsidó építetők építették, zsidó építészek tervezték. Ha a hivatalos intézményeket, templomokat, üres telkeket és az 1945 után épült épületeket nem számítjuk, ez az arány még sokkal nagyobb az ÓVÁS! Egyesület megállapítása szerint. Ahogy sajnos találoán megfogalmazták 2011-ben, „a régi pesti zsidónegyedet már nem védett, hanem súlyosan veszélyeztetett örökségnek kell tekinteni”. A helyzet azóta tovább romlott, a romkocsmák szaporodása révén a leromlott állapotú házak egyre keresettebbé váltak, és „bulihellyé” történő átalakításuk éppenséggel nem segítette elő a helyreállításukat, épp ellenkezőleg. A bontások folytatódnak, amint az a „stratégia” is, hogy a rossz állapotú épületeket kiürítik, és bedeszkázott ablakokkal,

„a régi pesti
zsidónegyedet
már nem védett,
hanem súlyosan
veszélyeztetett
örökségnek kell
tekinteni”

várják teljes
pusztulásukat

lelakatolt kapukkal várják teljes pusztulásukat. A műemlék épületek teljes lebontása inkább az ingatlanválság, mintsem az UNESCO-védettség miatt torpant meg némileg.

„trükkös” megoldás

¶ A műemlék épületek, illetve a nem műemlék, ám a világörökségi védelmi övezetbe tartozó házak bontásához – vagy legalábbis drasztikus átalakításához – szükséges engedélyeket „trükkös” megoldással is be lehet szerezni, ha a házak szakvélemény szerint is életveszélyessé válnak. Így szaporodnak a „lakóparkok”, az új épületek, és sajnos igazat kell adnunk Perczel Anna építésznek, aki úgy fogalmazott, hogy ma már a megmaradt régi épületek tűnnek szokatlannak az új beépítések házai között. És ugyancsak ő fogalmazta meg a kutatások eredményeként megállapítható tény: nincs még egy olyan világváros Európában, amelynek kialakulásához ilyen mértékben járult volna hozzá a zsidó polgárság.

Irodalom

Siklóssy László: *Hogyan épült Budapest (1870–1930)*. Budapest, 1931

Kövér György: M. L. Herzog & Comp. Három nemzedék öröksége,

Budapesti Negyed 1. 1993/1.

Budapesti Negyed, II. évf. 2. szám 1995. nyár. Zsidók Budapesten (szerk.:

Kovács András)

A zsidó Budapest I–II. – Emlékek, szertartások, történelem. Szerk.: Frojimovics

Kinga, Komoróczy Géza, Pusztai Viktória, Strbik Andrea. Budapest, 1995

Sebők László: *Zsidók Budapesten*.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/zsidok_budapesten/

Komoróczy Géza: Városképműemlék: Pest régi-új zsidónegyede. *Mozgó*

Világ, 30., 11. sz. (2004): 42–46.

Déry Attila: *Terézváros–Erzsébetváros, VI.–VII. kerület. Budapest építészeti*

topográfia 3. TERC Kft., Budapest, 2006

Hrotkó Larissza: *Terézváros, a pesti zsidók otthona*.

<http://yerushaonline.com/content/?v=si01pla02>

Hrotkó Larissza: *A nélkülözhetetlenek. A zsidók 18. század végi – 19. század*

eleji letelepedése Pesten, különös tekintettel a zsidó nők helyzetére.

<http://mek.oszk.hu/13500/13596/13596.pdf>

<http://myjewishquarter.blogspot.hu/>

<http://urbface.com/>

